

Ростислав РАДИШЕВСЬКИЙ
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка

«BIULETYN POLSKO-UKRAIŃSKI» В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ДІАЛОГУ КУЛЬТУР

У статті розкривається роль відомого, проте мало дослідженого польсько-українського міжвоєнного часопису «Biuletyn Polsko-Ukraiński» в історії розбудови українсько-польських відносин.

Ключові слова: часопис, українсько-польська співпраця, історія, політика.

In this article the autor analisys the role of the famouse Polish-Ukrainian journal «Biuletyn Polsko-Ukraiński» in the history of Polish-Ukrainian cooperation.

Key words: journal, Polish-Ukrainian cooperation, history, politic.

W artykule analizuje się rolę znanego polsko-ukraińskiego międzywojennego czasopisma «Biuletyn Polsko-Ukraiński» w historii rozwoju stosunków polsko-ukraińskich.

Słowa kluczowe: czasopismo, ukraińsko-polska współpraca, historia, polityka.

Українсько-польський культурний діалог упродовж століть розвивався в непростих умовах, змінюючи вектор своєї спрямованості з протиріч на співпрацю. Одним із будівничих мостів українсько-польської співпраці був часопис «Biuletyn Polsko-Ukraiński», який ставив своїм завданням відкрити нову сторінку в українсько-польських стосунках. Тижневик «Biuletyn Polsko-Ukraiński» був заснований 1932 року як одна із базових видавничих інституцій польського прометейського руху, що набув поширення у міжвоєнні роки. Завданням часопису було не стільки розв'язати конфлікт, скільки змінити ставлення поляків до українців, покращити візію українця в польському суспільстві. «Biuletyn Polsko-Ukraiński» (далі «Бюлетень») видавався під егідою польсько-українського товариства, назву ж тижневика запропонував Станіслав Остоя-Хростовський. За роки існування «Biuletynu» (1932-1938рр.) вийшло 289 чисел цього видання, що становить понад 3000 сторінок [13, 14]. Публікації «Бюлетеня» привертала увагу до української історії, важливих геополітичних аспектів, а також до драматичних подій у радянській Україні. На сторінках часопису порушувалися суспільно-політичні та економічні питання, були репрезентовані рубрики «Політика та конфесійні, суспільні й економічні справи», «Рецензії і полеміки», «Літературний відділ», де надавалася інформація про українські та польські взаємини та актуальні проблеми розвитку українсько-польського діалогу. Розглядалися на сторінках часопису, зокрема,

питання перекладу української літературної спадщини. Так, були представлені твори Т. Шевченка, О. Кобилянської, В. Стефаника, М. Хвильового, Ю. Косача та ін. Українську культуру репрезентували як в народному, так і художньому вимірі. Зокрема, розглядалось явище балагульства та інших виявів народної української культури. На сторінках часопису активно обговорювали проблему українсько-польського політичного діалогу в його багатоаспектному вимірі. Із першого ж числа автори часопису демонстрували своє ставлення до українсько-польських відносин крізь призму прометейського руху, мета якого – створення об'єднання визволених народів, що разом із Польщею захищатимуть свої терени від Росії. У цьому об'єднанні Україна мала б зайняти почесне місце. Прометейська група, взагалі прометейзм – це політичний та інтелектуальний рух у Європі в міжвоєнний період (1921-1939 рр.), скерований проти СРСР. Прометейський рух повстав завдяки урядові УНР на еміграції з двома осередками – у Варшаві та Парижі. Підтримували цей рух також інші еміграційні уряди, серед яких були грузинський, азербайджанський, кубанський, донський, кавказький, вірменський, кримський. Головна ідея – визволення всіх поневолених народів, свобода для всіх підкорених націй. У Варшаві активними представниками прометейського руху серед українців були Роман Смаль-Стоцький, Володимир Сальський, Левко Чикаленко, Павло Шандрук. Варто зазначити, що першим ідеологом прометейського руху був Пилип Орлик,

який у своїй конституції вимагав рівності та вільності для усіх націй. Саме його ідеї лежать в основі прометеїзму, що був сприйнятий і набув поширення в європейських колах значно пізніше. Таким чином, в основі самого поняття прометеїзму лежить українське підґрунтя боротьби із царизмом.

Серед прихильників і провідників ідей прометеїзму були відомі польські політики, громадські діячі, журналісти та письменники Т. Голувка, Л. Василевський, Адольф Бохенський, В. Бончковський, Г. Юзефський, Є. Гедройць та ін. Часопис започаткував абсолютно нову практику культурної співпраці представників творчої еліти двох народів на засадах вільного обміну думками і поглядами на провідні політичні проблеми, обміну історичним досвідом та літературно-мистецькими надбаннями обох народів. Колектив видання заклав потужний фундамент для подальшої розбудови польсько-українського діалогу у ХХ столітті.

Головний редактор часопису Влодзімеж Бончковський визначав основну політичну лінію видання. У 30-ті роки він деякий час паралельно редагував тижневик «Wołyń» («Волинь») і після Єжи Гедройця – кварталник «Wschód» («Схід»). Ідейно близькими йому (хоча не завжди з тими самими поглядами) і водночас офіційними та неофіційними співробітниками часопису були Юзеф Лободовський, Станіслав Лось, Генрік Юзефський, Леон Василевський. Серед публіцистів з польського боку «Бюлетеня» варто назвати Л. Василевського, В. Бончковського, Я. С. Лося, С. Папроцького, А. Бохенського, П. Дунін-Борковського, М. Хандельсмана. З українського боку варто згадати І. Кедрин-Рудницького, Б. Лепкого, В. Дорошенка та П. Шандрука. Ці публіцисти на сторінках часопису друкували свої роздуми про українсько-польські взаємини. Проте основною постаттю часопису був, як про це пише Кравченко С.І, його головний редактор – Влодзімеж Бончковський [12].

«Бюлетень» був заявлений як видання двомовне, але більшість публікацій друкувалися польською мовою з огляду на читацьку аудиторію (часопис виходив у Варшаві). Упродовж усього періоду існування в ньому працювали як поляки, так і українці. Вони були переконані в необхідності такої праці, бо бачили українське питання частиною великого питання української незалежності, а питання української незалежності частиною великих державних інтересів тодішньої Польщі й одним із найважливіших по-

літичних завдань європейського світу. На жаль, на той час ці люди ще не склали більшості ні серед польської інтелігенції, ні серед тих, хто формував внутрішню і зовнішню політику держави. Провідною темою публікацій була Україна. Вона представлена на шпальтах часопису широким спектром проблематики: від історичного минулого, актуального політичного сьогодення до здобутків культури й літератури, питань освіти й мистецтва. На сторінках періодичного видання в Польщі вперше обговорювали найболючіші проблеми життя української нації, минуле, сучасний стан, перспективи.

У поле обговорення, аналізу та полеміки потрапляли такі проблеми, як: витоки і походження української нації, основні етапи розвитку, знакові постаті української історії, відносини з іншими народами; спільні сторінки польсько-української історії, здобутки і втрати, досвід і прорахунки, сучасний стан взаємин і їх перспективи, політичні проблеми України в контексті міжнародної політичної ситуації у світі тощо, де Україна та українська культура була головною темою дослідження. Основу аналітичних публікацій видання складала публіцистика Влодзімежа Бончковського, що заклала перші цеглини провідних напрямів, довкола яких розгорталася діяльність часопису впродовж усіх 30-х років. Це була політична публіцистика, в якій суспільно-політичні проблеми аналізувались у зв'язку і в контексті культурних і духовних процесів. Діяльність редактора та співробітників часопису мала, насамперед, інформаційно-просвітницьку мету і була спрямована на молоде покоління. Важливим аспектом функціонування часопису було інформування суспільства – надання правдивої та об'єктивної інформації зі сфери історії, політики, економіки, культури і літератури про Україну, її минувшину і сьогодення, традиції і стан польсько-українських взаємин.

Діяльність В. Бончковського та його публіцистична творчість упродовж усього періоду ПНР, тобто 40-80 роки ХХ ст., замовчувалась. У кінці 80-х та у 90-ті роки ім'я письменника повернулося на батьківщину, з'явилося ряд досліджень публіцистичної творчості письменника, пов'язаних із історією II Речі Посполитої та прометеїзмом, і монографічних праць [4; 8; 9; 10]. Однак в Україні, якій він присвятив так багато сторінок своїх наукових розвідок і так багато інтелектуальних і духовних зусиль, ця постать дотепер не відома. Більшість творів В. Бончковського на українську тематику були

надруковані в «Бюлетені». Статті, які друкувалися в періодиці, згодом були видані книжками «U źródle upadku i wielkości» (1935), «Grunwald czy Pilawce» (1938), «Problem polsko-ukraiński w ziemi czerwieńskiej» (співавтори: Ал. Бохенський, С. Лось), (1938), «W obliczu wydarzeń» (1939). У публіцистиці В. Бончковського репрезентовані передовсім його політичні погляди, які спиралися на певний світогляд та ідейні переконання. Центральне місце належало національним інтересам Польщі, які розглядалися крізь призму геополітичної ситуації в Європі, а також спільність та розбіжність цих інтересів із інтересами інших народів, що населяли II Річ Посполиту. Письменник постійно вказував на загрозу, яку пов'язував із Росією. Він бачив політичну природу цієї держави близькою до азійських традицій, які під впливом комуністичної ідеології стали ще більш завойовницькими. Вважав, що захоплення всієї або частини польської території належить до незмінних цілей російської міжнародної політики. Подальший перебіг подій у Європі показав слушність цих та й інших застережень публіциста.

У міжвоєнній Польщі В. Бончковського, як і Т. Голувка, Л. Василевського, Г. Юзефського та інших прихильників прометейського руху, називали українофілами. Це означення настільки часто вживалося, що редактору бюлетеня довелося відповісти на нього статтю «Nie jesteśmy ukrainofilami», в якій він пояснив свої погляди та обґрунтував їх [1]. Однією з важливих проблем міжнаціональних взаємин, на які звертав увагу Бончковський, було домінування стереотипів в уявленнях одного народу про інший, що виникали зазвичай із незнання або відсутності правдивої інформації. Тому основною функцією своїх часописів він вважав саме поширення правдивих відомостей про українців (з усіх сфер їхнього життя) та Україну передовсім у середовищі пересічних поляків.

У 30-ті роки родина В. Бончковського мешкала у Варшаві. Через вечори та зустрічі, які влаштовували в їхньому помешканні, пройшло багато прихильників прометейзму, однодумців, представників майбутньої еміграції. На початку II Світової війни (у 1939 році) внаслідок мобілізації редактор потрапив до Румунії. Перебуваючи в Бухаресті з польським дипломатичним паспортом, він деякий час працював редактором бюлетеня «Sprawy sowieckie».

Після загострення політичної ситуації в 1941 році редакцію перенесли до Стамбула, де представники редакції перебували під домаш-

нім арештом. Завдяки допомозі англійців, В. Бончковський із групою польських офіцерів переїхав до Палестини. Роки війни він провів на Близькому Сході у II Відділі Штабу головнокомандувача, збираючи та узагальнюючи інформацію щодо Кавказу, Вірменії, Азербайджану. Тут виходить брошура В. Бончковського «U źródle polskiej idei federacyjnej» (1945 р.), де автор обґрунтовує правильний шлях вирішення національного питання у майбутній Польщі. Він бачить його у побудові держави на федеративних засадах, що були традиційними для країни від ягеллонської доби, з часу існування Речі Посполитої. Він вважає ягеллонську ідею найважливішим досвідом поляків, який вони повинні використати у подальшій розбудові держави [3, 32]. В Єрусалимі вийшла і найвідоміша праця В. Бончковського «Rosja wczoraj i dziś» (1946 р.), де викладений увесь політичний досвід письменника попередніх років. Це роздуми про більшовизм як продовження традицій російської політичної думки, про роль церкви у політичній культурі Росії та наслідки цього для неї самої, про радянську національну та міжнародну політику. Бончковський вказував на постійне й невпинне прагнення Росії до розширення своїх кордонів, відсутність цінностей, пов'язаних із поняттям миру, недотриманням етичних засад. Зазначав, що її завойовницькі апетити згодом призведуть до захоплення азійських і навіть африканських колоній [2, 244]. Упродовж другої половини ХХ століття ця книжка вважалася на Заході однією з найповажніших розвідок про радянську дійсність. Перекладена англійською, турецькою, арабською мовами, у скороченому варіанті видана в Індії, певний час була підручником в американських коледжах.

Після війни В. Бончковський став одним із засновників Інституту Близького та Середнього Сходу «Редута» в Єрусалимі, редагував бюлетень «Sprawy Bliskiego i Środkowego Wschodu». Після арабсько-єврейського конфлікту переїхав до Лівану, де продовжив свою редакторську працю, виконуючи водночас обов'язки культурного аташе посольства Польщі в Бейруті. У 1955 році В. Бончковський переїхав до Америки і до 1971 року працював у Бібліотеці Конгресу у Вашингтоні. У своїх працях аналіз політичних явищ він поєднував із розглядом впливу церкви, зокрема ролі Ватикану, і культурологічним контекстом.

Повернувся В. Бончковський уже у вільну Польщу у 90-ті роки. У 1994 р. був відзначений Офіцерським Хрестом Ордену Відроджен-

ня Польщі. Наприкінці життя, даючи інтерв'ю польському журналістові, В. Бончковський підтвердив незмінність своїх переконань та ідей, яким служив, не кажучи вже про те, що правильність його суджень і передбачень підтвердила сама історія ХХ століття. На запитання, що думає зараз про тодішній «Бюлетень», письменник відповів: «Коли думаю про «Biuletyn Polsko-Ukraiński», то його місію бачу передовсім у тому, що він забезпечив трибуну обміну поглядів на тему майбутнього польсько-українських стосунків. Писали там дуже відомі люди і не бракувало контroversій чи полемік. Багато заслуг «Бюлетеня» були очевидними. З історичного погляду там надруковано ряд повідомлень, спогадів, котрі й нині є цінним матеріалом для істориків, особливо тих, які займаються війною 1920 року та польсько-українським союзом. Хто знає, чи не варто сьогодні подумати над таким місячником, що був би присвячений відносинам по лінії Варшава-Київ». А потім додав про свої особисті почуття: «Та насправді мене найбільше тішила публіцистика на сторінках «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego». Видання виконувало свою місію і робота в тому колективі людей приносила задоволення. Нам здавалося, що ми можемо формувати чи хоча б впливати на взаємини. Тому те, що там писав, і сьогодні є для мене важливим» [11]. В українському питанні він прагнув прихилити й переконати польську та українську сторони у вигідності польсько-українського союзу, особливо в ситуації російської загрози, що наростала.

В. Бончковський був проти силового вирішення проблем, проти політики колонізації українців у будь-яких її проявах, вважаючи її каталізатором міжнародного конфлікту. Часопис, заснований для обміну думками між поляками та українцями, для впливу на громадську думку та покращення польсько-українських взаємин, постійно надавав слово представникам української громади. Український авторський склад був досить презентабельним: Іван Кедрин, Мирон Кордуба, Микола Ковалевський, Андрій Крижанівський, Юрій Науменко, Богдан Лепкий, Євген Маланюк, Павло Ковжун, Роман Смаль-Стоцький, Василь Біднов, Павло Зайцев, Дмитро Дорошенко, Володимир Дорошенко, Лукаш Луців, Віталій Юрченко, Борис Ольхівський, Микола Андрусак, Олександр Доценко, Ю. Дригинич, Степан Баран, О. Бочковський, Юрій Косач та багато інших. Численні публікації були підписані псевдонімами та криптонімами, частина зовсім анонімні. За кількістю репрезентованих висту-

пів у часопису першість посідає, безперечно, Іван Кедрин (1896–1995), на ім'я якого натрапляємо в кожному річнику від 1932 до 1938 року. Відомий український журналіст і політичний діяч, він мав авторитет і повагу серед польської інтелігенції міжвоєнного часу. Із ним часто полемізували, не погоджувалися, але на його думку завжди зважали. На шпальтах бюлетеня, обговорюючи події 1918-1920 років, оцінюючи польську національну політику, позицію українських політичних кіл у Другій Речі Посполитій і діяльність ОУН, Іван Кедрин постійно дискутував із Владзімежем Бончковським. За весь період на сторінках видання побачили світ більше сорока публікацій журналіста різних жанрів: від аналітичних статей до відповідей і рецензій, – переважно у рубриках «Політика, релігійні, суспільні та економічні справи», «Рецензії та полеміки», а також в «Інформаційному відділі».

До числа українців, які постійно друкувалися на сторінках «Бюлетеня» належав і Микола Ковалевський (1892–1957), політичний діяч і журналіст. Його публікації також торкалися найгостріших політичних проблем, аналізували політичну ситуацію в радянській Україні. В обговоренні різних аспектів польсько-українських взаємин на сторінках тижневика впродовж 30-х років брав участь і Андрій Крижанівський, друкуючись у рубриках «Історія, література і мистецтво» та «Рецензії та полеміки». На особливу увагу заслуговує цикл виступів письменника у 1933 році під назвою «У зачарованому колі» (1933, № 6, 9, 11, 13, 14), де розглядалася польська рецепція української історії у творах Г. Сенкевича, вплив його художньої інтерпретації подій минулого на свідомість поляків. А. Крижанівський звинувачував Сенкевича у фальшуванні історії, розмірковуючи над культурологічними аспектами цієї проблеми.

Сторінки недавньої української історії, обумовленість української проблеми в Польщі різними епізодами недалеких у часі історичних подій, висвітлював у своїх виступах Юрій Науменко: «Крути і Базар» (1933, № 3), «Православна церква в Польщі та українці» (1933, № 26), «Українські військові формування в період Світової війни (1914-1918)» (1934, № 2). Питання духовної культури та розвитку українського мистецтва розглядали Борис Ольхівський («Кафедра св. Софії у Києві», «Біскуп Юзеф (Йосип) Верещинський» (1935) тощо), Павло Ковжун («Олександр Архипенко» (1933, № 28), «Олекса Грищенко» (1933, № 31), «Федір Ємець» (1935) тощо), Василь Біднов («Українське історико-

філологічне товариство у Празі» (1933, № 8)) та багато інших авторів.

Представляв свої твори на шпальтах часопису і Юрій Косач, наприклад, тут було надруковано «Народження великого» (пер. К. Нерівного, 1934, № 4, с. 5), «Житомирська весна» (пер. Юзефа Лободовського, 1937, № 28, с. 315), «Останнє втілення командора» (пер. Юзефа Лободовського, 1938, № 27, с. 291), фрагмент поеми «Імперія» (1936, № 9, с. 88). Варто зазначити, що Юрій Косач, підписуючи свої статті в часопису, часто використовував псевдоніми (практику використання псевдонімів і криптонімів письменник засвоїв ще з часів свого дебюту у «Молодому житті» 1925 року, підписавшись «Орлине Перо»). Письменник надсилав до журналів свої літературно-критичні та історичні статті під різними іменами. О. Ольжич розкрив для нас деякі з них: Роберт Жаховський, Роберт Юнг-Жаховський, Роберт Юнг.

Свою образу на владу Юрій Косач ніколи не переносив на польське суспільство. Навпаки, він надзвичайно цікавився всім, що стосувалося Польщі, польсько-українських культурних, літературних та історичних взаємин та польських письменників. Більшість статей, присвячених цим питанням, друкувалися у «Польсько-українському бюлетені» або спорадично виходили в інших виданнях. У 30–32 номерах «ПУБ» за 1934 рік уміщена розвідка під назвою «Третя унія (до питання польсько-українських відносин у ХІХ ст.)». Ще на початку статті він наводить слова близького приятеля Миколи Гоголя – Пйотра Семененка, який проголошував: «Український народ завжди все вирішував у слов'янщині... А до якого народу прихилився (до Польщі чи Росії), тому надавав владу». Ці слова, надруковані у 1834 р., стали для польської громадськості справжнім відкриттям України, як зазначав друкований орган Демократичного товариства «Північ», на що Жаховський відгукнувся твердженням про те, що Україну було «відкрито» ще у 20-х рр. ХІХ ст. «українською школою» польських романтиків. Пояснюючи причини такого, здавалося б, несподіваного зацікавлення українською тематикою, критик дійшов висновку, що Україна стала для поляків тим самим, чим була Шотландія для англійських поетів – допомогла відшукати нові шляхи виходу з мистецької безнадії псевдокласицизму. Жаховський відверто заявив: «Зацікавлення Україною глибше, тому частково її відкрили саме поети. І в цьому немає нічого дивного, адже вони завжди йдуть попереду

політики, тонше відчувають епоху і випереджають її». Саме польські поети стали на шлях співпраці, хоча не можна не відзначити, що подібна «співпраця» була досить своєрідною. Для більшості поетів «української школи» Україна уявлялась як щось міфічне, загрозливе, напівдемонічне. Ще живими були спогади про Колівищину, а тому ця тема стала однією з провідних у їхній творчості. Багато з них були запальними прихильниками ідеї польсько-українського братання (наприклад, хоча б Т. Заборовський або Т. Падура). Власне, «представлена талановитими поетами «українська школа» стала літературним втіленням ідеї відродження Польщі Ягеллонів, що мала втілюватися у життя за допомогою українського руху». Саме з Україною поляки пов'язували найкращі свої надії на визволення з-під московського гніту. Жаховський зазначав у своїй статті, що історія України, представлена у творчості всієї «української школи», надзвичайно ідеалізована, а тому зазвичай поети не торкалися болючих питань польсько-українських взаємин – козацьких війн та Гайдамаччини, а зосередились на «золотому столітті» співіснування Польщі та України – від 1386 року до часів правління Зигмунта III. У цьому й полягала, на думку Жаховського, «Третя унія», запропонована Ю. Третьяком, – духовне поєднання поляків та українців для відбудови давньої Польщі. Цікавила дослідника й реакція української інтелігенції на подібну політичну концепцію. Як зауважував Жаховський, на території Лівобережної України ще живі були ідеї національної самостійності, що проявлялося в ідеології «Українського товариства», «Товариства об'єднаних слов'ян», «Кирило-Мефодіївського братства» тощо. Окрім того, були досить поширеними ідеї лояльності до чинного режиму, проте ані сепаратисти, ані реакціонери не були прихильниками полонофільських гасел, як говорив дослідник, їх взагалі не було серед української інтелігенції. До того ж, «прислужники царя», як їх охарактеризував Жаховський, раділи полякам у своїх творах радіти з того, що вони перебувають під «опікою» царя.

Жаховський відзначав, що не лише в українському суспільстві панували подібні настрої. Деякі представники польської інтелігенції (наприклад, М. Грабовський) дотримувались думки, що Польщі як такої вже не існує поза межами Російської імперії. Дослідник пояснив, чому польські ідеї не були сприйняті не лише вищими верствами суспільства, а й селянами, робітниками, міщанством: «польська революція

асоціювалася з панами і магнатами». Крім того, на думку дослідника, подібне «аркадійське», ідеалізоване бачення України та польсько-українських взаємин було характерно виключно романтикам. Саме ж польське суспільство та історики, науковці найчастіше вважали українців за невихований, некультурний народ, що інтелектуально міг «вирости» лише за рахунок польського впливу. Козацькі бунти ж сприймалися як повстання дикого проти цивілізації, тож «Україна може бути або польська, або дика». Лише одного представника польської інтелігенції – кн. Чарторийського – Жаховський згадав як особу, що представляла інше бачення України – першоджерела свого походження.

Наголосив автор статті й на тому, що «незалежно від того, наскільки утопічними та мрійницькими були основи революційної демократії середини XIX ст., вони становлять, можливо, єдиний світлий проміжок в історії польсько-українських стосунків». Після того, як концепція польських романтиків про відбудову Польщі Ягеллонів за допомогою українського народу не виправдала себе, з'явилась ідея панслов'янської соціальної революційної демократії. Проте останній задум виявився провальним – Жаховський навів промовисті цитати зі статей Куліша та друкованого органу «Огляд польських справ», де читач відразу знаходить корінь негараздів: поляки й українці не зійшлися у простому питанні – розподілі території.

Підсумовуючи статтю, дослідник писав: «XIX століття, знову ставлячи перед сучасниками весь загальний польсько-український проблем, цікаве тим, що вперше від часів Скарги переноситься у духовну сферу, у сферу літератури і публіцистики. Воно намагається створити більш-менш окреслену програму для сьогодення і майбутнього, виразнішу ідеологію... цілісність польсько-українських стосунків огортає якась шляхетна, наскрізь ідейна й ідеалістична атмосфера, що її раніше бракувало». Під кінець статті Жаховський поставив запитання: де ж розійшлися український та польський народи, в чому була помилка ідеологів? У відповідь навів цитату з видання «Нова Польща», в якій зауважено, що для співпраці потрібно було звільнити українців, «переформувати їх політичну свободу... Не нищити їхню останню надію: віру і національність... Наше майбутнє там, над берегами Дніпра, там нова доба відродження Польщі!»

Останнім етапом розвитку «Третьої унії» Жаховський вважав рух хлопomanів на чолі з

В. Антоновичем. «Польсько-українські дороги промовисто розійшлися, щоб трохи пізніше знову зустрітися під гаслами соціалістичного руху під кінець XIX – на початку XX ст.». Докладному розгляду цього питання Ю. Косач присвятив іншу статтю – «До ідеології українських хлопomanів», написану дещо пізніше – 1935 року. Тут Жаховський знову наголосив на нерозривному зв'язку польського та українського народів.

Він підкреслив, що польський вплив на рух хлопomanів, популярний серед молоді другої половини XIX ст., був досить значним. Зокрема, Правобережна Україна, на території якої жила велика кількість польських родів, категорично відмовляла молоді у зрозумінні таких ідей, вважаючи сам рух зрадницьким. Жаховський подав згадки про хлопomanів з різних польських видань, згадав негативне ставлення польської інтелігенції до Антоновича та Рильського, які, на думку шляхти, «зреклися Польщі задля реалізації ефемерної, створеної ними «малоруської» утопії». Дослідник наголосив, що, вивчаючи історію української політичної думки, неможливо оминати рух хлопomanів, який до того ж був черговим етапом на шляху до створення т.зв. «Третьої Унії», яка стала «ідеєю фікс» українських поляків кінця XIX ст. На середину XIX ст. ці мрії не виходили за рамки співпраці обох народів у боротьбі проти московського царату.

Жаховський дослідив передумови виникнення руху, назвавши головних представників – головно вихідців із польських або спольщених родин, які заявили про повернення до українського народу та проголосили радикальні для тогочасного польського суспільства думки про те, що Правобережна Україна не належить до автентичних польських земель. Зрештою, як зазначав дослідник, це не могло не налаштувати польську громадськість вороже проти хлопomanів. Варто зауважити, що суперечності виникали скоріше між шляхтою та хлопomanами, ніж між народами, про це говорив сам дослідник, наводячи слова Антоновича. Здебільшого хлопomanи виступали проти шляхти як основного гнобителя (звичайно, окрім Росії) української нації. Хлопomanи своїм виступом у журналі «Основа» розірвали будь-які стосунки з польською шляхетською громадськістю.

Попри передові ідеї, все ж, на думку Жаховського, хлопomanи як ідейно-політична сила не мали великого впливу на українську дійсність, адже поза гаслами не зробили нічого на шляху до незалежності. У своїй статті автор дуже різко коментував думки про те, що для діяльності

хлопоманів «був несприятливий ґрунт». Головною причиною того, що ані хлопоманам, ані драгоманивцям не вдалося здійснити вирішальних кроків, стало утопійне бачення дійсності та майбутнього. Жаховський намагався довести, що всі представники цих рухів були своєрідними донкіхотами, які боролися з вітряками замість того, щоб боротися проти реальної загрози, а «їхня діяльність зводилася до питання освіти й культури». Проте автор констатував позитивну роль, яку відіграли хлопомани. Жаховський підкреслював, що їхня ідеологія була така, а не інакша, оскільки віддзеркалювала дух і настрої часу й суспільства. Крім того, хлопомани вважали, що лише освічений народ спроможний ефективно боротися проти поневолення. Жаховський зауважував, що для хлопоманів, як справжніх позитивістів та матеріалістів, була характерна щоденна діяльність. Також дослідник заперечував тезу про те, що хлопомани ставились досить лояльно до царату, навпаки, вони бажали й прямували до незалежності, хоча й тверезо аналізували тогочасну ситуацію, розуміючи, що самостійність неможливо було здобути в тогочасних умовах. Тож, «користуючись нинішньою термінологією, їхня ідеологія була позбавлена мужності». А якщо врахувати, що головними ідейними гаслами були гуманізм у поєднанні зі скептицизмом а також позитивізм, то Жаховський приєднався до думки Д. Дорошенка про відсутність усталеного національного світогляду, політичного ідеалу та певної програми. Дослідник не наважився, щоправда, різко критикувати чи приймати ідеологію хлопоманів, лише вказав, що хлопомани стали виразником тих ідей, які приховано існували в польсько-українському суспільстві, проте не принесли нічого нового та суттєвого у розвиток національно-визвольної боротьби. У цьому контексті Ю. Косача цікавило й таке явище, як «українська школа» польського романтизму, двом представникам якої (Т. Падурі та К. Гінчу) він присвятив свої розвідки.

Стаття «Тимон Падура», надрукована під псевдонімом Р. Жаховський у 1934 році, присвячена життєвому та творчому шляху польського поета. Автор відзначив, що Падура має цінність хіба що історичну, проте варто було б побіжно розповісти про цю оригінальну постать, підкресливши, що, на відміну від своїх сучасників та представників «української школи», Падура був послідовний у своїй політичній концепції, був досить яскравим та своєрідним явищем, до

того ж писав українською мовою, що відрізняло його від інших польських письменників.

Сама творчість митця мала виразне політичне забарвлення, спрямовуючи думки критика на те, що Падуру можна вважати своєрідним попередником Шевченка, проте значно меншого таланту. Треба відзначити, що Жаховський доволі скрупульозно виписав життєвий шлях поета, звернув увагу, безперечно, і на його творчість. Так, критик зауважив, що, ймовірно, витонченість та ввічливість Падури у поєднанні з талантом співака стали причиною великого успіху при дворах українських магнатів. Проте розгульне життя, за словами Жаховського, зовсім не приваблювало молодого поета. Він, типовий представник романтизму, шукав чогось піднесеного, героїчного. Саме тому годинами просиджував у шляхетських бібліотеках, самостійно збирав народні пісні та звичаї, шукаючи пам'ятки давньої української слави, захоплювався історією України, що знайшло своє відображення у творах того періоду («Конашевич», «Сірко», «Тетеря», «Ружинський», «Мурашко», «Роман з Кошири»). Головним завданням, як влучно підкреслив дослідник, було пробудити український народ із давнього й тривкого сну. Наступний період життя, за словами автора статті, був найяскравішим, дещо загадковим, адже виповнилась мрія Падури – напівлегендарний граф Вацлав Жевуський запросив Падуру до свого маєтку, де вони проводили справді романтичне, напівкозацьке, напівмусульманське життя, овіяне містерійністю та українською фантастикою. У цей час Падура склав багато революційно-патріотичних пісень: «Лейстровий», «Кошовий», «Чорноморець», «Золотая борода», «Запорожець», «Мазепа», «Барабаш», «Свірщевський», «Дашкевич» тощо, – плевав надії разом з графом відновити Козацьку Україну. Проте мрії не справдились, і Падура, зламаний духовно, осів у Махнівці, де вів самотницьке життя, працював над великими псевдоісторичними студіями – низкою монографій про історію України: «Уманська різня», «Українські козаки», «Іван Мазепа», «Іван Сірко», «Богдан Хмель». Жаховський зауважував, що постать Падури викликала різноманітні думки українських та польських науковців – від позитивних до різко негативних. Однак треба віддати належне поетові як виразнику ідеології «тої частини польського суспільства, що проживала в Україні й змогла відчути відродження українського народу, яка в політично-культурному світлі насмілилась проголосити про свої симпатії до

нього, а в майбутньому польсько-українському союзі бачила розв'язання найбільшої проблеми сучасності – ослаблення російської імперії та їхніх завойовницьких прагнень».

Короткий нарис про К. Гінча («Забутий романтик «української школи» (1810–1860)») також заслуговує на увагу, адже знайомить українського читача ще з однією постаттю українсько-польського романтичного пограниччя. Дослідник відзначає, що у вирі 30-40х рр. XIX ст. ім'я Кароля Гінча загубилося в історії польської літератури. Наводячи роздуми М. Грабовського про тогочасне мистецьке життя Бердичева, де жили поляки, Жаховський підкреслив, що драматичні твори К. Гінча з успіхом йшли в театрі. Серед них – «Поворот запорожців з Трапезунда», яка найбільше зацікавила дослідника. Критик наголосив, що, попри загальні впливи сентиментально-романтичного стилю та творчості Падури й Шевченка, драма Гінча є цілком оригінальною та своєрідною, а манера письма й мотиви дозволяють зарахувати драматурга до представників «української школи». Також Жаховський відзначив, що хоч у тексті й наявні численні полонізми, проте драма не втрачає українського колориту та реалістичності. Для критика не підлягав сумніву той факт, що творчість Гінча має виключно історичне значення, проте саме існування такого явища важливе для розуміння польсько-українських відносин.

Варто додати, що Юрій Косач виграв конкурс для драматичних творів у 1937 році з твором «Кирка з Льолею», а також здобув другу премію у літературному конкурсі 1938 року за твір «Чарівна Україна» та ін.

Кілька розвідок загального характеру Ю. Косач присвятив розгляду тогочасного стану польської літератури. Автор розкрив основні тенденції польської літератури міжвоєнного двадцятиліття. Письменник відзначив потужний вплив російської літератури на мистецтво Польщі. Єдиний вихід бачив у поверненні до класичної спадщини, до скамандритів та пошуку нових і сильних талантів. Ю. Косач у контексті літературних статей не оминув і постаті своєї талановитої тітки – Лесі Українки. Саме їй він відводив центральне місце у статтях про українську літературу, захоплюючись її силою духу.

Найактивнішим співробітником з-поміж представників української інтелігенції був Євген Маланюк. Не враховуючи польських перекладів поезій митця та анонімних публікацій, його публіцистичні виступи, які були підписані

автентичним ім'ям, псевдонімами та криптонімами кількісно складають більше шістдесяті. Євген Маланюк виступав практично в усіх рубриках, особливо активно – у рубриках «Історія, література і мистецтво» та «Рецензії та полеміки», часто готував і редагував інформаційні та бібліографічні огляди. У першому річнику часопису Євген Маланюк присвятив кілька публікацій літературному процесові. Це статті із циклу «На літературні теми» та «Із царини літератури». Він був переконаний, що очищення від історичного пороходу потребує польський Адам Міцкевич та особливо український Тарас Шевченко [7]. В іншій публікації під назвою «На літературні теми» автор аналізував літературний процес в Україні 20-30-х років, політичні репресії, детально розглянув постаті П. Тичини і М. Рильського. У статті «Із царини літератури» представив польській аудиторії Б. Антоненка-Давидовича та уривок із його повісті «Смерть». У рубриці «Некрологи» Маланюк підготував тексти на пошанування пам'яті Миколи Садовського, Марії Морської, а 1934 року – Михайла Грушевського [6].

Є. Маланюк знайомив польських читачів із знаковими постаттями української літератури, а саме: Микола Хвильовий, Іван Франко, Леся Українка та Михайло Грушевський. Їх літературні портрети «Микола Хвильовий», «Титан праці», «Леся Українка», «Михайло Грушевський» розкривають головні етапи життєвого шляху митців та їхній творчий доробок. Практично у кожному числі першого та другого річника Є. Маланюк висловлював свої міркування на культурно-історичні теми. Зазвичай це були роздуми над історіософською сутністю різних проявів суспільно-політичного життя Європи.

Питання польсько-українських взаємин та шляхи їх нормалізації, подолання упереджень та стереотипів, самотність української культури, відмінність витоків, генези й традицій російської і української культур та багато інших суспільних, філософських і культурологічних проблем Євген Маланюк розглянув у своїй аналітичній публіцистиці. Різні аспекти цих проблем розкрив у інформаційних, полемічних та аналітичних публікаціях «З приводу однієї статті», «Битва з історією», «Росія rediviva» у 1935 році, «Підозріле «спростування»», «У переддень третього голоду» – 1936 року, «Битва з історією триває» – 1937-го.

Численні виступи Євгена Маланюка друкувалися в рубриці «Рецензії та полеміки». Це були рецензії та відгуки на нові книжкові

видання, появу нових часописів, публікації в різних періодичних виданнях, полеміки із публіцистами. У своїх оцінках польських видань, як і українських, письменник послуговується такими критеріями: ставлення до радянської дійсності, вміння досягнути глибини аналізованих явищ, наявність обґрунтованої власної позиції, ставлення до українського питання, неупередженість тощо.

Виступи Євгена Маланюка на історіософські, суспільні, культурно-мистецькі теми та оглядові й бібліографічні тексти незалежно від їх змісту віддзеркалювали світогляд митця, його ідеологію та високу мораль і культуру. Про що б він не писав, на першому місці завжди були національні інтереси. Маланюк насамперед українець, а вже потім мислитель, письменник, критик. Мотивами його публіцистики, що друкувалася на сторінках «Бюлетеня», було викриття радянської дійсності в усіх її проявах, боротьба за самобутність історії і культури України, біль за долю українського народу, європейськість як генетична риса української нації та її культури, протилежність російської та української культур за витоками, походженням та еволюцією, імперський загарбницький характер російської державності в усіх її історичних формах, культурний поступ за всяких умов – спосіб самозбереження нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bączkowski W. Nie jesteśmy ukrainofilami // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1935. – № 3.
2. Bączkowski W. Rosja wczoraj i dziś. – Jerozolima, 1946.
3. Bączkowski W. U źródeł polskiej idei federacyjnej. – Jerozolima, 1945.
4. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939. – Wrocław, 1979.
5. Cisek J. Włodzimierz Bączkowski // «Eurazja». – 1997. – № 1. – S. 90-91.
6. Kark E. Mykoła Sadowśkyj i K. E. Marja z Piatkiewiczów Morśka // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1932/3. – № 4. – S. 39, 41; J. S. Michał Hruszewski // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1934. – № 48. – S. 1.
7. Kark E. Z dziedziny literatury // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1932/3. – № 17. – S. 24.
8. Kloczkowski J. Jak rozwiązać spór polsko-ukraiński? Publicystyka Włodzimierza Bączkowskiego z lat trzydziestych // Narody i historia. Pod red. A. Rzegockiego. – Kraków, 2000. – S. 207-238.
9. Paruch W. Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowskiego (1926-1939). – Lublin, 1997.
10. Stoczewska B. Litwa, Białoruś, Ukraina w myśli politycznej Leona Wasilewskiego. – Kraków, 1998.
11. Strona poświęcona Włodzimierzowi Bączkowskiemu. Opracowania dotyczące Włodzimierza Bączkowskiego / Benefis polityki federacyjnej – Rozmowa z Włodzimierzem Bączkowskim: Data publikacji 09.04.2005 // www.omp.org.pl.
12. Кравченко С.І. Періодичні видання Польщі 20-30-х років ХХ століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікація, польсько-український діалог. – Луцьк, 2009. – 508 с.
13. Яручик О. Польсько-український міжкультурний діалог (на сторінках «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» 1932-1938 pp.) – Луцьк, 2009. – 224 с.

Його публіцистика дотепер вражає своєю інформативністю, логічністю, реальністю. Маланюк ніколи не боявся відкрито й відверто висловлювати власну думку, відстоював її зажди з позицій максимально можливого об'єктивізму. Як і в оцінках інших митців або діячів, прагнув застосовувати універсальні критерії, уникаючи вузькості та суб'єктивізму. Його стиль густий, насичений і промовистий. «Залізних імператор строф» залишався собою і в публіцистичних текстах.

Як для українців, так і в цілому для міжвоєнної Польщі, діяльність «Бюлетеня» є справою величезної ваги, не поцінованою належним чином. Часопис аналізував стан та перспективи польсько-українських стосунків, шукав шляхи ліквідації чи хоча б нейтралізації джерела конфліктів. Попри найгостріші політичні проблеми та найбільшу зацікавленість ними читацької аудиторії, видання було суспільно-літературним (або навіть згодом суспільно-культурним за змістом публікацій), оскільки значне місце займала літературна тематика, а також питання української історії та культури. Часопис виконував функцію консолідуючого фактору для прогресивних інтелектуальних сил обох народів, а нові політичні обставини вимагали від нього посиленої відповідальності.